خەلقئارالىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ قوش تىللىق مائارىپقا بەرگەن تەۋسىينامىسى

ئەركىن سىدىق

2010- يىلى 9- ئاينىڭ 15- كۈنى

www.meripet.com

بارلىق ئوقۇرمەنلەرنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، ئۇيغۇر ئانا تىلىنىڭ تەقدىرىدە ھازىرمۇ شىددەتلىك ھالدىكى يېڭى ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇ جەھەتتىكى ئەڭ يېڭى ئەھۋالنى مۇشۇ 10- سېنتەبىر كۈنى ”تەڭرى-تاغ تورى“ دا ئېلان قىلىنغان ”ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئوتتۇرا ۋە ئۇزۇن مەزگىللىك مائارىپ پىلانىنىڭ پىكىر ئېلىش نۇسخىسى“ (”新疆中长期教育规划纲要征意见“، تور بەت ئادرېسى مۇشۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىدا بېرىلىدى) دىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىن. بۇ پىلاندا، 2012-

يىلىغىچە ئىككى يىللىق قوش
تىللىق تەييارلىق سىنىپلىرىنى
ئومۇملاشتۇرۇپ بولۇش،
2015- يىلىغىچە قوش تىللىق
مائارىپنى ئاساسىي جەھەتتىن
ئومۇملاشتۇرۇپ بولۇش،
2020-يىلىغىچە ئاز سانلىق
مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ دۆلەت
تىلى ۋە يېزىقىنى پۇختا ئىگىلەپ
بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش،
مىللىي-خەنزۇ ئوتتۇرا،
باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنى
بىرلەشتۈرۈش خىزمىتىنى ياخشى
ئىشلەش، مىللىيلار ۋە خەنزۇلار
بىللە ئوقۇيدىغان سىنىپلار ۋە
«قوش تىللىق» سىنىپلارنىڭ
سانىنى ئاشۇرۇش، ئالىي

مەكتەپلەردىكى ئاز سانلىق مىللەت ئەدەبىياتىغا دائىر ئالاھىدە دەرسلەرنىڭ سىرتىدا، ھەممە دەرسلەرنى خەنزۇ تىلىدا ئوقۇتۇش دېگەنگە ئوخشاش ماددىلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

مەن يۇقىرىدىكى «پىلان» نى كۆرۈش بىلەن تەڭ، يېقىندا ئوقۇرمەنلەرگە تونۇشلۇق بولغان كانگاس خانىم بىلەن ئەنگلىيە ئابىردىن («Aberdeen») ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، دۇنيادا تونۇلغان قانۇن ۋە ئاز سانلىق مىللەت تىلى مۇتەخەسسىسى، دوكتور روبېرت دۇنبار بىرلىكتە يېزىپ، بۇ يىل (2010- يىلى) بېسىپ

تارقاتقان بىر كىتابنى ئوقۇدۇم. بۇ كىتابنىڭ ئىسمى «يەرلىك مىللەت بالىلىرى مائارىپىنى تىل جەھەتتىكى ئىرقىي قىرغىنچىلىق ۋە ئىنسانىيەت ئۇستىدىن يۈرگۈزگەن جىنايەت، دەپ قاراشقا بولامدۇ-بىر دۇنياۋى نۇقتىئىنەزەر» دېگەندىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئېلېكترونلۇق نۇسخىسىنىڭ تور ئادرېسىنى مەن مۇشۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىسىغا يېزىپ قويدۇم. بۇ كىتاب جەمئىي 8 بابتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1. مۇقەددىمە ۋە خۇلاسە
2. يەرلىك مىللەت، قەبىلە ۋە

ئاز سانلىق مىللەت باللىرىنىڭ مائارىپ ھوقۇقلىرى— قانۇنىي ئاساسلار
3. تىل ۋە ئانا تىل نېمە ئۈچۈن شۇنچە مۇھىم؟
4. بىلىم ئېلىش ھوقۇقى— مائارىپ ئاساسلىرى
5. بىلىم ئېلىش ھوقۇقى ۋە بىر قىسىم ئىقتىسادىي ئامىللار
6. يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە خەلقئارالىق جىنايەت— ئىرقىي قىرغىنچىلىق
7. يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە خەلقئارالىق جىنايەت— ئىنسانىيەت ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن جىنايەت
8. قايسى شەكىلدىكى مائارىپ

قانۇن ۋە تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ماس كېلەمدۇ؟

بۇ كىتابتىكى بىر قىسىم مەزمۇنلار مەن بۇرۇن «خەلقئارالىق مۇتەخەسسىسلەر نەزىرىدىكى يەرلىك مىللەت مائارىپى ۋە ئانا تىل» دېگەن ماقالەمدە تونۇشتۇرغان مەزمۇنلار بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇنىڭ 8- باب، 3- بۆلۈمىدىكى «يەرلىك مىللەت، تەبىقە ۋە ئاز سانلىق مىللەت مائارىپىغا بېرىلگەن تەۋسىيىنامە» دېگەن مەزمۇن مېنى بۇ قېتىم ئالاھىدە جەلپ قىلدى. شۇڭا مەن ئۇشبۇ ماقالەمدە ئاشۇ مەزمۇننى

تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنى قارار قىلدىم. ئەسلىدىكى كىتاب جەمئىي 120 بەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭدىكى كۆپىنچە مەزمۇنلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالىغا ناھايىتى ماس كېلىدىكەن. شۇڭلاشقا مەن ئىنگلىزچە بىلىدىغان ئوقۇرمەنلەرگە ئەسلىدىكى كىتابنى بىر قېتىم ئوقۇپ چىقىشنى تەۋسىيە قىلىمەن. شۇنداقلا مەن ئۇيغۇر دىيارىدىكى قېرىنداشلاردىن بۇ كىتابنىڭ ھەممىسنى، ھېچ بولمىغاندا ئۇنىڭ ئۇيغۇرلارغا ماس كېلىدىغان قىسمىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلدۇرۇشنى تەشەببۇس

قىلمەن.
ھەممىمىزنىڭ خەۋىرىدە بولغىنىدەك، ھازىرقى زاماندا بىر ئىش قىلىشنىڭ ئەڭ توغرا ئۇسۇلى ئىلمىي ئۇسۇلدىن ئىبارەت. كانگاس خانىمنىڭ ئۇشبۇ كىتابىدا پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا يەرلىك مىللەت مائارىپى ئۇستىدە ئېلىپ بېرىلغان بىر-ئىككى يۈز يىللىق ئىلمىي تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەر، ھەمدە ئاشۇ بىلىملەرنى ئاساس قىلغان يەرلىك مىللەت مائارىپىنى قانداق يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ئىلمىي ئۇسۇللار

بايان قىلىنغان. مەن ھەر بىر ئۇيغۇر قېرىنداشلاردىن كانگاس خانىم ئوتتۇرىغا قويغان بۇ ئىلمىي ئۇسۇللاردىن تولۇق خەۋەردار بولۇۋېلىشىنى، شۇ ئاساستا ھازىر ئۇيغۇر دىياردا يولغا قويۇلۇۋاتقان «قوش تىللىق مائارىپ» سىياسىتىنىڭ ناتوغرا تەرەپلىرىنىڭ قايسى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشىنى، ئاندىن ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرە ئىچىدە ۋە قانۇنىي يوللار بىلەن ھازىر ئۇيغۇر دىياردا يۈز بېرىۋاتقان ئۇيغۇر مائارىپىدىكى ناچار ئەھۋاللار ۋە ناتوغرا سىياسەتلەرنى ئۆزگەرتىش يولىدا قولىدىن كېلىشىچە تىرىشچانلىق

كۆرستىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

يەرلىك مىللەت مائارىپىغا بېرىلگەن تەۋسىيىنامە

تۆۋەندە مەن كانگاس خانىمنىڭ يېڭى كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان «تەۋسىيىنامە» لەرنى ئىمكانقەدەر ئەينەن بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

يەرلىك مىللەت، تەبىقە ۋە ئاز سانلىق مىللەت مائارىپىغا بېرىلگەن تەۋسىيىنامە:

1. ئانا تىل دەسلەپكى 8 يىل ئىچىدىكى ئاساسىي ئوقۇ-ئوقۇتۇش تىلى بولۇشى كېرەك

ھەقسىز مەكتەپ (ياكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مەكتەپ) لەردە

ئوقۇيدىغان يەرلىك مىللەت
باللىرى كەم دېگەندىمۇ
دەسلەپكى 8 يىل ئىچىدە
ئۆزىنىڭ 1-تىلى ياكى ئانا
تىلىنى مەكتەپ تىلى قىلىپ
قوللىنىشى كېرەك. بولۇپمۇ
دەسلەپكى 6 يىل ئىچىدە
قەتئىي شۇنداق قىلىشى شەرت.
مەكتەپنىڭ سەككىزىنچى
سىنىپىدىن كېيىن ئانا تىل
مەكتەپ تىلى سۈپىتىدە
قوللىنىلمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇ
داۋاملىق تۆردە سىنىپلاردىكى
دەرس سۆزلەش تىلى سۈپىتىدە
قوللىنىلىشى، ھەمدە پۈتۈن
ئوقۇ-ئوقۇتۇش جەريانىدا بىر
دەرس سۈپىتىدە ئۆتىلىشى

كېرەك.

2. بىر ھۆكۈمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىش

يەرلىك مىللەت بالىلىرى بىر ھۆكۈمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلىنى 2- تىل سۈپىتىدە ياخشى ئۆگىنىشى كېرەك. بۇ تىلنى بىر لاياقەتلىك قوش تىللىق ئوقۇتقۇچى باشلانغۇچنىڭ دەسلەپكى يىللىقلىرىدىن باشلاپ ئۆگىتىشى، ھەمدە ئۇنى دەسلەپتە پەقەت ئېغىزاكى ئۆگۈنىشتىنلا باشلىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ 2-تىل بىر دەرس سۈپىتىدە ئىزچىل تۆردە

ئۆتلىشى كېرەك. بۇ تىل 2- تىل ياكى چەت ئەل تىلى سۈپىتىدە، 2- تىل ياكى چەت ئەل تىلى پېداگوگىكىسى ياكى ئۇسۇلى بىلەن ئۆتلىشى، ھەرگىزمۇ بالىلارنىڭ ئانا تىلى سۈپىتىدە ئۆتۈلمەسلىكى شەرت.

3. ئانا تىلدىكى ئوقۇتۇشتىن بىر ھۆكۈمران ئورۇندىكى يەرلىك ياكى دۆلەت تىلى ئوقۇتۇشىغا كۆچۈش.

يۇقىرى دەرىجىلىك سىنىپلاردا بەزى دەرسلەر بىر ھۆكۈمران ئورۇندىكى دۆلەت تىلى ياكى خەلقئارالىق تىلدا ئۆتۈلسە بولىدۇ، ئەمما 7- سىنىپتىن بۇرۇن ئۇنداق قىلىنماسلىقى،

ھەمدە پەقەت لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بولغان ئەھۋال ئاستىدىلا شۇنداق قىلىنىشى كېرەك.

زۆرۈر تېپىلغاندا تەنتەربىيە، مۇزىكا ۋە تاماق ئېتىش ئوخشاش بىر-ئىككى ئەمەلىيەتچانلىقى كۈچلۈك دەرسلەر تۆۋەن دەرىجىلىك سىنىپلاردىن باشلاپ 2- تىلدا ئۆتۈلسە بولىدۇ، ئەمما، ماتېماتىكا، جەمئىيەتشۇناسلىق ياكى تارىخقا ئوخشاش ئەقىل ۋە تىل جەھەتتە يۇقىرى سەۋىيە تەلەپ قىلىدىغان دەرسلەر ئەڭ بولمىغاندىمۇ 7- سىنىپقىچە باللارنىڭ 1- تىلدا ئۆتۈلۈشى

كېرەك.

4. ئۇنىڭدىن باشقا تىللارنىڭ بىر دەرس سؤپىتىدە ئۆتۈلۈشى

يەرلىك مىللەت بالىلىرىغا باشقا (يەنى ئانا تىل ۋە 2- تىلدىن باشقا) تىللارنىمۇ بىر دەرس سؤپىتىدە ئۆگىنىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىلىشى كېرەك. بۇ تىللار ئەرەبچە، ئىنگلىزچە، فرانسۇزچە، ھىندىستانچە، ئىسپانىيەچە ۋە رۇسچە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. ئارقا كۆرۈنۈش بىلەن زىچ باغلانغان مەدەنىي مەزمۇن ۋە ئۇسۇللار

ئانا تىلنى ئوقۇتۇش تىلى قىلىشنىڭ ئۆزىلا كۇپايە

قىلمايدۇ. مائارىپ ۋە ئوقۇتۇش
ئۇسۇلىنىڭ مەدەنىي مەزمۇنى
مۇنداق ئىككى شەرتنى
قانائەتلەندۈرۈشى شەرت.
بىرىنچى، ئۇلار ئارقا كۆرۈنۈشكە
ئەھمىيەت بېرىدىغان بولۇشى،
يەرلىك مىللەت بالىلىرى
ياشاۋاتقان مۇھىتقا ئۇيغۇن
كېلىدىغان بولۇشى، يەرلىك
مىللەتنىڭ ئەنئەنىسى، بىلىم
قۇرۇلمىسى، قىممەت قارىشى،
تارىخى ۋە كىملىكىگە ھۆرمەت
قىلىدىغان بولۇشى، يەرلىك
مىللەتنىڭ سۆزلىشەلەيدىغان ۋە
ساۋاتلىق مىللەت بولۇش
سالاھىيىتىگە ھۆرمەت قىلىدىغان
بولۇشى، ھەمدە ئوقۇتۇش

ئۇسۇلى يەرلىك مىللەت خەلقلىرى قوبۇل قىلالايدىغان ئۇسۇل بۆلىشى كېرەك.

ئىككىنچى، ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرى بىلەن ئوقۇتۇش مەزمۇنلىرى بالىلارنىڭ ۋە ئۇلار ياشاۋاتقان جەمئىيەتنىڭ سەرگۈزەشتلىرى بىلەن بىلىملىرىدىن باشلىنىشى، ھەمدە بالىلارنى كۆندىلىك ئەمەلىيەتچان تەپەككۇرىدىن ئىلمىي تەپەككۇرغا ئېلىپ بارىدىغان بۆلىشى كېرەك.

6. مۇكەممەل تەربىيىلەنگەن قوش-تىللىق ياكى كۆپ-تىللىق ئوقۇتقۇچىلار

شۇ نەرسە ئۆز-ئۆزىدىن

ئايدىڭكى، ئوقۇتقۇچىلار چوقۇم مۇكەممەل تەربىيلىنىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا زۆرۈر بولغان يەنە بىر نەرسە شۇكى، يەرلىك مىللەت بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان ئوقۇتقۇچىلار ئەڭ كەم دېگەندە قوش-تىللىق بولۇشى شەرت. يەككە تىللىق ئوقۇتقۇچىلار، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ ئانا تىلىنى بىلمەيدىغان ئوقۇتقۇچىلار، ئىككى خىل تىلنى ئۆز-ئارا سېلىشتۇرالمايدۇ، شۇڭا بىلەن بالىلار بىلەن بىرلىكتە ئىككى خىل تىلدا نېمىنىڭ ئورتاق ئىكەنلىكىنى ۋە نېمىنىڭ ئايرىم-ئايرىم ئىگىلىمىسە بولمايدىغانلىقىنى

بايقىيالمايدۇ. ئۇنداق ئوقۇتقۇچىلار باللارغا ياردەم قىلىپ، يەككە تىللىق باللاردا يوق بولغان، پەقەت يۇقىرى سەۋىيىلىك قوش-تىللىق ۋە كۆپ-تىللىق باللاردىلا بار بولغان پايدىلىق ئامىللارنى باللارغا بىلدۈرەلمەيدۇ. شۇنداقلا بىر يەككە تىللىق ئوقۇتقۇچى قوش-تىللىق بولۇش يولىدا تىرىشۋاتقان باللار ئۆچۈن بىر ياخشى ئۈرنەك بولالمايدۇ.

7. يەرلىك مىللەت ئاتا-ئانىلىرى، جەمئىيىتى ۋە مائارىپ ئەمەلدارلىرى ئوقۇ-ئوقۇتۇش تىللاشلىرى

ھەققىدە يېتەرلىك، ئىلمىي-تەتقىقات ئاساسىغا قۇرۇلغان بىلىملەرگە، ياخشى ئۆلگىلەرنى يارىتىش يولىدا ئادۇوكاتلىق قىلىشقا موھتاج.

يەرلىك مىللەت ئاتا-ئانىلىرى ئۆز پەرزەنتلىرى ئۆچۈن ھەر خىل ئوقۇ-ئوقۇتۇش تاللاشلىرىغا ئىگە قىلىنىدىغان بولسا، ئۇلار ئالدى بىلەن كۆپ-تىللىق مائارىپنىڭ جەريانلىرى ۋە ئۇسۇللىرى ھەققىدە، شۇنداقلا ئوخشىمىغان تاللاشلارنىڭ ئوخشىمىغان ئۇزۇن-مۇددەتلىك ئاقىۋەتلىرى ھەققىدە پۇختا ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىگە ئاساسلانغان

ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار بۇنداق ئۇچۇرلارغا ئېرىشەلمەيدىكەن، ب د ت قانۇنىدا بەلگىلەنگەن، يەرلىك مىللەت خەلقى چوقۇم بەرمىسە بولمايدىغان «تولۇق چۈشىنىپ تۇرۇپ بەرگەن ماقۇللۇق» دېگەن نەرسە مۇمكىن ئەمەس بولۇپ قالىدۇ، ياكى ئۇ بىر ساختا نەرسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ. مائارىپ ھوقۇق ئىگىلىرىمۇ مۇشۇنداق ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق ــ ھازىر ئۇلارنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىلا بۇ جەھەتتە يېتەرلىك ئۇچۇرغا ئىگە بولۇپ، ھازىرقى نۇرغۇن قارارلار نادانلىق ئاساسىدا

ئېلىنىۋاتىدۇ. ياخشى ئۆلگىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە قارىتىلغان ئادۋوكاتلىق، ئۇلار ئۆچۈن ئېلىپ بېرىلىدىغان بەس-مۇنازىرە ۋە ئۇلارغا تايانچ بولىدىغان تەتقىقاتلار كەم بولسا بولمايدىغان نەرسىلەردۇر.

8. سىياسەتلىك مائارىپ تۈزۈلمىسىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مەكتەپلەردە ۋە جەمئىيەتتە سىستېمىلىق ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھازىرقى سىستېمىنىڭ ئىنسانىيەتكە قانداق زىيانلارنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى بىلىملەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەكـــتەپ جەمئيەتنىڭ ئەينىكىدۇر. جەمئيەتتىكى سـتپىملاشقان تەڤـسزلىك مەكـتەپلەر ئىچىدىمۇ ئەكـس ئېتىدۇ ۋە پەيدا بولىدۇ. يەرلىك مىللەتلەر، تەبىقە خەلقلىرى ۋە نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەتلەر جەمئيەت بالىدىقىنىڭ ئەڭ ئاستىدا تۇرىدۇ. هازىر ئوخشىمىغان دەرىجىلەرنىڭ هەممىسىدە ستپىملىق ئۆزگەرتش ئېلىپ بېرىش زۆرۈر. هوقۇقدارلارنىڭ هازىرقى ستپمىنىڭ يالغۇز يەرلىك مىللەت ۋە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئېلىپ كېلىدىغان زىيانلىرى هەققىدىلا ئەمەس،

ئۇنىڭ پۈتۈن دۇنيا
جەمئىيەتلىرىگە ئىقتىسادىي،
مائارىپ ۋە ئىجادچانلىق
جەھەتتىكى ئىسراپچىلىق
ئارقىلىق ئېلىپ كېلىدىغان
زىيانلىرى ھەققىدىكى تېخىمۇ
كۆپ ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجى بار.
ھازىرقى سىستېما مەكتەپلەردە
تىل جەھەتتىكى كۆپ-
رەڭلىكنى ئازايتىپلا قالماي،
بىئولوگىيە جەھەتتىكى كۆپ-
خىللىقنى قانداق ساقلاشقا
ئائىت بىلىملەرنىمۇ يوقىتىپ، شۇ
ئارقىلىق يەر شارىدىكى ئىنسانلار
ئۇچۇن ناچارلىشىپ مېڭىۋاتقان
بىر شەرت-شارائىتنى ۋۇجۇدقا
كەلتۈرۈۋاتىدۇ. بىزنىڭ بۇ

كىتابنى يېزىشتىكى مەقسىتىمىز، ئوقۇرمەنلەرنى نېمە ئۈچۈن ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىش كېرەكلىكى، قانداق ئۆزگەرتىشلەرنى ئېلىپ بېرىش كېرەكلىكى، ۋە ئىنسانلار دۇچ كېلىدىغان قىيىن ئۆتكەللەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بىر قىسىم قوراللار بىلەن تەمىنلەشتىن ئىبارەتتۇر.

ئاخىرقى سۆز

دۆلەت ۋە مىللەتپەرۋەرلىك يالغۇز بىر ئىدىلوگىيە ياكى سىياسەتنىڭ بىر شەكلى بولۇپلا قالماي، ئۇ بىر مەدەنىيەت

ھادىسسى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭلاشـقا مىللەتپەرۋەرلىك ئىدېئولوگىيـــسى بىلـەن مىللەتپەرۋەرلىك ھەرىكىتى مىللىي كىملىك بىلەنمۇ ناھايىتى زىچ باغلانغان بولـۇپ، ئۇ بىر كـۆپ ئۆلچەملىك ئۇقـۇمنى تەشكىل قىلىدۇ، ھەمدە بىر ئالاھىدە تىل، بىر قىسىم ھېسسىياتلار ۋە سىمۋوللىزىمنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن ھۆكۈمدارلار باشقا بىر مىللەتنى ئاسسىمىلياتسىيە قىلىپ يوقىتىشتا، ئىشنى ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ تىلىنى يوقىتىشتىن باشلىغان. جۇڭگودىكى بىر

يۇقىرى دەرىجىلىك خەنزۇ ئەمەلدارنىڭ يىقىندا «مىللىي مەدەنىيەتنىڭ گۈللىنىشى، ھەممىدىن بەك تىلنىڭ گۈللىنىشىدىن ئىبارەت. تىل ـ بىر مىللەتنىڭ جېنى. بىر مىللەتنى كۆڭۈلدىكىدەك كونترول قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ـ ئۇنىڭ تىلىنى ئاستا ـ ئاستا يوقىتىشتىن ئىبارەت.» دېگىنىمۇ يۇقىرىدىكى ئىلمىي ئۇقۇمغا ئاساسلانغان.

ھەممىمىزنىڭ كۆرۈپ تۇرغىنىمىزدەك، ئۇيغۇر تىلى ھازىر ھەر خىل خىرىسلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. لېكىن، ئۆزىمىزنىڭ ئانا تىلىنى قوغداپ قېلىشتا، بىز

ئۇيغۇرلار ھازىر پوتونلەي چارىسىزمۇ ئەمەس، ھەمدە مەڭگۇ پوتونلەي چارىسىزمۇ قالمايمىز. مېنىڭ بۇ يەردە ئوقۇرمەنلەرگە مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگۇم كېلىۋاتىدۇ. بىر ئوغۇل بالا دادىسى بىلەن بىر يېزا يولىدا مېڭىپتۇ. ئۇلار بىر ئۆرۈلۈپ چۈشۈپ يولنى توسۇۋالغان چوڭ دەرەخنىڭ قېشىغا كەلگەندە، بالا دادىسىدىن سوراپتۇ: «دادا، سىېنىڭچە مەن بۇ دەرەخنى يۆتكىۋېتەلەيمەنمۇ؟» دادىسى دەپتۇ: «ئەگەر سەن بارلىق ئارتۇقچىلىقىڭنى ئىشقا سالساڭ، مېنىڭچە ئۇنى چوقۇم

يۆتكۈۋېتەلەيسەن.» بالا بارلىق كۈچى بىلەن بۇ دەرەخنى كۆتۈرۈشكە، تارتىشقا ۋە ئىتتىرىشكە ئۇرۇنۇپتۇ، ئەمما ئۇنى مىدىرلىتالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىرادىسىدىن قايتقان ھالدا دەپتۇ: «دادا، سەن خاتالىشىپسەن. مەن ئۇنى يۆتكىيەلمىدىم.» دادىسى دەپتۇ: «يەنە بىر قېتىم سىناپ باق.» بۇ قېتىم بالا دەرەخ بىلەن ھەپىلىشىۋاتقاندا دادىسى كېلىپ ياردەملىشىپتۇ، ھەمدە ئىككىسى بىرلىكتە دەرەخنى يولنىڭ بويىغا ئىتتىرىپ چىقىرىپ قويۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن دادىسى دەپتۇ: «بالام، 1- قېتىم سەن

ھەممە ئارتۇقچىلىقنى ئىشقا سالمىدىڭ سەن مەندىن ياردەم سورىمىدىڭ.»

بۇ ھېكايە بىزگە مۇنداق بىر مۇھىم دەرسنى ئۆگىتىدۇ: دۇنيادا نۇرغۇن ئىشلار باركى، بىز ئۇلارنى يالغۇز قىلالمايمىز، بۇ دېگەنلىك ئۇ ئىشلارنى قىلغىلى بولمايدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. ھەممىمىزنىڭ ئەتراپىدا بىز ئىشقا سېلىپ، ئۆز نىشانىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن پايدىلانساق بولىدىغان نۇرغۇن مەبلەغلەر بار. بۇ يەردىكى مۇھىم نەرسە ئۆزىمىزنىڭ بارلىق ئالاھىدىلىكىدىن تولۇق پايدىلىنىشنى ئۆگىنىۋېلىش. بۇ

ئالاھىدىلىك ئۆز-ئۆزىنى تىزگىنلەش تۇيغۇسى، ئىرادە ۋە مۇھەببەت قاتارلىق ئىچكى مەبلەغلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقلا تاشقى مەبلەغلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەن ئۇشبۇ يازمامنى تۆۋەندىكى ئىككى ئابزاس سۆز بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن. بىر خەلقئارالىق مۇتەخەسسىس يېقىندا ئۇيغۇر تىلىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېگەن: «ئۇيغۇرلار ئۆمىدۋارلىقنى يوقاتماسلىقى كېرەك. خۇددى بىر قەدىمكى پەلسەپىنىڭ دېگىنىدەك، بىز ئۆز

ئانالىزلىرىمىزدا
ئۆمىدسىزلىنىشكە مەجبۇرى
بولساقمۇ، ئۆز ھەرىكىتىمىزدە
ئۈمىدۋار بولىشىمىز كېرەك.»
يەنە بىر خەلقئارالىق
مۇتەخەسسىس مۇنداق دىگەن:
«مەن بۆگۆن ئىسپانىيەدىكى بىر
كونفىرېنىستا بېرناردو ئاتزاگا
(«bernardo atxaga») نىڭ
سۆزىنى ئاڭلىدىم. ئۇ ئۆز
سۆزىدە ئۆزىنىڭ داۋاملىق ھالدا
ئانا تىلى ئوسكېرا
(«eusquera») نى ئىشلىتىش
ھوقۇقى، ھەمدە فرانكو
(«franco») دەۋرىدە ئۆز
بېشىدىن ئۆتكۈزگەن
جىمىقتۇرۇش سياسەتلىرى

ئۈستىدە توختالدى. مەن كاتالان («catalan») دا ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن ئىشلار بىلەن سىلىشتۇرغاندا، ماڭا ئۇنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھېچ قايسىسى غەلىتە، يېڭى، ياكى باشقىچە تۇيۇلمىدى. جوڭگو ھۆكۈمىتى ئۇيغۇرلار ئۈستىدىن يۈرگۈزۋاتقان قورقۇتۇش سىياسىتى يۇقىرىقىلار بىلەن ئوپمۇ-ئوخشاش. بۇ يەردىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋال شۇكى، بىز ئىسپانىيەدە 44 يىل دەردىنى تارتقان سىياسەت ناتزى ھۆكۈمىتىنىڭ بىر ئۆچۈل، ئىنتايىن ئۆچۈل، دىكتاتورلىقىدىن كەلگەن

بولـۇپ، هـازىر جۇڭگـودا ئۇيغۇرلارنـىڭ بېشغا كەلگەن سىياسـەت بولـسا سـولچىلاردىن كېلىۋاتـىدۇ. مېنـىڭ يەر شارى يۈزىـدىكى ئۇزۇن مۇددەتلىك هاياتىم ماڭا شۇنى ئۆگەتتىكى، بىزنىڭ دىكتاتورچىلارغا تاقابىل تۇرالايـدىغان بـىردىن-بـىر قـورالىمىز بىزنـىڭ يۈرىكىمىزدىن ئىبارەت. بۇ ئۇچۇر ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق كىشىلەرگە يېتىپ بېرىـشى كېرەك. ئۇلار ئۇيغـۇر تىلـىدىن هەرگىزمـۇ ۋاز كەچمەسـلىكى كېـرەك. ئۇيغـۇرچىنى تويـدا ۋە باشـقا كۆڭۈل-ئېچىش پائالىيەتلىرىـدە ئىشلىتـىشى كېرەك. مـاتەم

مۇراسىمدا ۋە ئازابلانغاندا ئىشلىتىشى كېرەك. ئائىلىدە ۋە بالىلارغا ئىشلىتىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ۋاز كەچمەسلىكى كېرەك. ئەگەر بىزنىڭ خەلقىمىز ئۆزىمىزنىڭ ئانا تىلىنى ۋاسكونىيا، كاتالونىيا، گالىشىيا ۋە ۋالەنشىيان («vasconia, catalonia, galicia, valencian») رايونلىرىدىكى بىر-بىرى بىلەن يېقىن ئارىلاشقان ۋاقىتلىرىدا، مۇھەببەتلەشكەن ۋاقىتلىرىدا، قايغۇرغان ۋاقىتلىرىدا ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئىشلىتىپ تۇرمىغان بولسا، بىزنىڭ تىلىمىز ئاللىقاچان يوقىلىپ كەتكەن

بولاتتى. ئەمما، ئانا تىلنى خۇسۇسىي ھاياتتا قوللىنىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر قوللىنىش. بىزنىڭ ئانا تىلىمىز مەكتەپتە ئۆتۈلمىگەن بولسىمۇ، خەلقىمىز ئۇنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگەندى. گەرچە بىز ئىنتايىن ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىغان بولساقمۇ، بىز ئەڭ ئاخىرىدا ئۆز ئانا تىلىمىزنى ئاممىۋى سورۇنلاردا ئىشلىتەلەيدىغان ھوقۇققا قايتا ئېرىشتۇق. بىزنىڭ يۈرىكىمىزنى ھېچ كىم يېڭەلمەيدۇ. ئۇنى پەقەت ئۆزىمىزلا يېڭەلەيمىز.»

بۇ يازمىدا تىلغا ئېلىنغان ئەسەرلەرنىڭ تور ئادرېسلىرى:

مۇشۇ ماقالىدا پايدىلانغان كانگاس خانىمنىڭ يېڭى كىتابى:

http://www.e-pages.dk/grusweb/55/

新疆中长期教育规划纲要征意见:

http://www.tianshannet.com/news/content/2010-09/10/content_5228398.htm

ئەركىن سىدىقنىڭ بارلىق يازمىلىرى:

http://www.meripet.com/Sohbet/

(بۇ ماقالىنى ھېچ كىمدىن رۇخسەت سورىماي، مەنبەسىنى ئەسكەرتكەن ھالدا باشقا ھەر قانداق تور بەتلەردە ئېلان قىلسىڭىز بولۇۋېرىدۇ)